

Освітнє середовище як чинник професійної підготовки вчителя музики

У статті проаналізована проблема використання потенційних можливостей середовища у процесі професійної освіти.

Ключові слова: освітнє середовище, освітній простір, музично-комунікативне поле.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сучасні суспільні трансформації потребують концептуальних та методологічних змін в системі професійної освіти, здатних задовольнити суспільні та особистісні потреби. Змінюються й вимоги до формування соціально активного спеціаліста, готового до творчої взаємодії з оточуючим середовищем. Врахування потенційного впливу середовища вищого навчального закладу якісно змінить професійне становлення майбутніх фахівців. Саме тому актуалізуються дослідження процесів взаємодії (та її наслідків) окремої особистості з освітнім середовищем ВНЗ.

Аналіз досліджень і публікацій... Ще П.Флоренський писав, що середовище вирощує і живить особистість. На загальнотеоретичному рівні проблеми впливу середовища на особистість розглянуто в роботах І.Беха, Л.Виготського, Г.Костюка, О.Леонт'єва, С.Сисоевої та ін.; безпосередньо соціально-психологічні й педагогічні аспекти професійного освітнього середовища активно досліджують С.Дружилов, Б.Гершунський, Е.Зеер, Є.Клімов, В.Сластенін, А.Столяренко.

Формулювання цілей статті... Завданням статті є дослідження середовища як сукупності природних і соціальних сфер, у яких відбувається діяльність людського суспільства.

Виклад основного матеріалу... Вхідження в освітнє середовище є необхідною умовою становлення і розвитку особистості. Кожна людина одночасно є продуктом та творцем свого середовища, яке дає їй фізичну основу для життя і уможливорює інтелектуальний, моральний, суспільний та духовний розвиток.

У науковий тезаурус міцно увійшли такі поняття як соціокультурне, комунікативне, інформаційне, освітнє середовища тощо.

Соціокультурне середовище у широкому розумінні – це макросередовище, в якому діють соціально-зумовлені фактори і закономірності. У більш вузькому значенні, це сфера дій малих груп та окремих особистостей. Особистість має можливість змінювати місце в соціокультурному середовищі, постійно переходить з одного мікросередовища в інше і, таким чином, конструювати своє власне оточення. К.Г.Кречетніков, зокрема, визначає соціокультурне середовище як складну структуру суспільних, матеріальних і духовних умов, в яких реалізується діяльність людини [6].

Комунікативне середовище усвідомлюється педагогікою як поняття більш широке ніж соціокультурне, інформаційне, освітнє та ін. середовища. Підґрунтям для такого висновку є розуміння того, що діяльність людини у будь-яких сферах комунікативна по суті, тобто функціонування зазначених «середовищ» реалізується засобами комунікації і в процесі комунікативних дій.

Інформаційне середовище нового соціуму – це «сфера соціальної діяльності суб'єктів, що пов'язана зі створенням, пошуком, збереженням, перетворенням і використанням інформації»[11].

Будь-яка зміна середовища приводить до змін у людині, ось чому в зарубіжній дидактиці існує поняття «середовищноорієнтоване навчання», тобто навчання засобами «освітнього середовища». Тому й постає завдання проектування освітнього середовища педагогічного ВНЗ як багатомірного простору, спрямованого на реалізацію вимог професійної освіти.

У науково-педагогічній літературі термін «освітнє середовище» застосовується як синонім поняття «освітній простір». Незважаючи на те, що ці поняття дуже близькі та взаємозумовлені, вони нетотожні. Так, І.Шендрік з цього приводу зауважує, що поняття «освітній простір» та «освітнє середовище» розрізняються тим, що, по-перше, середовище характеризується статичністю, у той час як простір – динамічністю, оскільки формує та відображає елементи складної системи соціальних зв'язків закладу освіти. По-друге, на відміну від середовища, простір характеризується суб'єктивним сприйняттям. По-третє, середовище – це даність, а простір є результатом конструктивної діяльності [11].

Щодо визначення поняття «освітнє середовище» зазначимо, що аналіз педагогічної літератури свідчить про його багатомірність і різноплановість. Більшість дослідників означеної проблеми (Н.Бастун, С.Бондирева, О.Веряев, С.Гершунський, В.Гинецінський, Б.Ельконін, Б.Серіков, В.Слободчиков, І.Фрумін та ін.) під поняттям розуміють:

– певну територію, яка пов'язана з масштабними явищами в галузі освіти;
– частину соціального простору, у межах якої здійснюється нормована освітня діяльність;
– єдність, цілісне утворення в галузі освіти, яке має свої межі, що уточнюються окремо, – світовий освітній простір, міжнародний освітній простір, європейський освітній простір, освітній простір регіону, школи, шкільного класу тощо.

Найповнішим та сучасним, що концентрує в собі сутнісні ознаки цього феномена є, на нашу думку, визначення освітнього простору як «педагогічної реальності, котра заявляє про себе співіснуванням Людини і Світу через освіту, містить, являє собою баланс культурного і цивілізаційного, виражаючи його через знаковість освітнього середовища» [3, с.39].

Досі не існує чітко визначених структурних компонентів освітнього простору. Так, Н.Рибка, наголошує, що поняття освітній простір відбиває переважно внутрішні (педагогічні, психологічні, дидактичні та ін.) зміни в системі освіти [9, с.8]. Н.Масюкова [7] зазначає, що освітній простір складається з освітніх процесів – навчання, виховання, соціалізації, підготовки та ін.

На думку М.Кисіль, освітній простір має щонайменше два виміри: об'єктивний і суб'єктивний [3] – це реально існуючі елементи спеціально сформованого освітнього простору, що представлені соціальними умовами, інформаційним та законодавчим забезпеченням, окремими освітніми системами з їх програмами та подіями: розпорядженнями, навчальними планами, статистичними звітами, конкурсами, конференціями, семінарами і т.д., – які реально існують і виявляють свій вплив на конкретного суб'єкта освітнього процесу певною, більшою чи меншою, мірою. *Вимір суб'єктивний* – це ті елементи освітнього простору, що існують віртуально у свідомості людини, це простір ще нереалізованої норми, ідеалу, який виявляє зв'язок з реальним станом речей також лише певною, більшою чи меншою, мірою.

Таким чином, під поняттям «освітній простір» слід розуміти педагогічний феномен зустрічі та взаємодії людини з оточуючими її елементами-носіями культури (освітнім середовищем), у результаті чого відбувається їх осмислення та пізнання. У зміст цього педагогічного феномену вкладаємо смисл спеціально організованого педагогічного середовища як структурованої системи педагогічних факторів та умов їх освоєння особистістю у процесі її становлення.

Освітнє середовище – це сукупність природних, фізичних та соціальних об'єктів, які впливають на формування суб'єктів середовища, сприяють або перешкоджають становленню міжсуб'єктних взаємодій освітнього процесу. Середовище складається з різних сфер, які постійно взаємодіють, але й наділені самостійністю. До цих сфер відносяться не тільки матеріальний фонд закладу (аудиторії, обладнання, тощо), а й інформаційно-змістовна сфера забезпечення навчально-виховного процесу.

Освітнє середовище професійного становлення майбутнього вчителя музики доповнюється ще однією його складовою – музичною. В структуру освітнього середовища входить музичний і комунікативний простори освітнього середовища ВНЗ. *Музичний простір* це – вся музична інформація, що присутня в навчально-виховному процесі навчального закладу, музичні мотиви, потреби, смаки, уподобання, музична діяльність студентів (виконання, слухання, створення музики). *Комунікативний простір* – це професійно-педагогічна, методична, дидактична інформація навчально-виховного процесу, мотиви, потреби, стилі комунікації, комунікативна діяльність всіх учасників навчально-виховного процесу.

Як універсальна категорія поняття «музичне середовище» розглядалося в дослідженнях Б.Асаф'єва, М.Друскіна, К.Мелік-Пашаєвої, Є.Назайкінського, О.Чекан та інших. Зокрема, увага концентрувалася на вивченні онтологічних властивостей музичного мистецтва, його експресивних можливостях і психофізіологічній дії.

Л.Уколова виділяє два види музичного середовища: стихійне і культурне музичні середовища. Стихійне музичне середовище – такий вид музичного середовища, який формується сам собою під впливом різних, часто не пов'язаних між собою факторів. Культурне музичне середовище визначається як динамічне художнє звукове середовище, що проектується, прогнозується (штучно створюється) суб'єктами середовища та сприяє удосконаленню духовної сфери особистості [10].

Музичне середовище окремого навчального закладу – це віддзеркалення музичної культури суспільства, але спроектоване на потреби професійної музичної освіти студентів даного закладу. З іншого боку, воно є віддзеркаленням музичного життя кожного окремого студента та результатом його музичної діяльності. Оскільки навчальна діяльність комунікативна за своєю природою і для майбутнього вчителя музики концентрується навколо музичного мистецтва, то зазначені складові музичної вищої освіти окреслюють межі освітнього середовища навчального закладу. Тобто, можливо говорити про існування «поля», в якому відбувається музично-комунікативна діяльність майбутніх вчителів. Мається на увазі «поле», яке існує завдяки цій діяльності та, одночасно, впливає на її зміст, мотиви, форми тощо. Крім того, всі складові професійної освіти майбутніх

вчителів музики об'єднуються саме завдяки існуванню музично-комунікативного поля, але не «стихійного», а цілеспрямовано трансформованого в зазначеному напрямі.

Отже, під «музично-комунікативним полем» логічно розуміти весь комплекс факторів соціального, педагогічного та музичного впливу, як на окремого студента-музиканта, так і на весь колектив в цілому з урахуванням послідовності та поетапності реалізації елементів впливу й встановлення між ними зв'язків.

Музично-комунікативне поле – це структура, що орієнтується на ефективну музично-комунікативну діяльність студентів-музикантів та одночасно виступає засобом і стимулом їх музично-комунікативної активності. Майбутній вчитель музики є як суб'єктом, так і об'єктом музично-комунікативного поля, він формується завдяки впливу цього поля і, одночасно формує його. Отже, якісні характеристики музично-комунікативного поля педагогічного ВНЗ впливають на формування майбутнього вчителя музики. Саме тому, дослідження ознак музично-комунікативного поля, з'ясування особливостей функціонування в ньому майбутнього вчителя музики, на наш погляд, дозволить визначити, які зміни в музично-комунікативному полі призведуть до якісних змін в професійному становленні педагогів-музикантів.

Відокремленість будь-якої складової освітнього середовища навчального закладу руйнує музично-комунікативне поле, що і є причиною професійної некомпетентності та неспроможності реалізувати себе в майбутній педагогічній діяльності. Прикладом можуть стати ситуації, коли випускники музичних ВНЗ при оволодінні достатнім обсягом загальних та спеціальних знань, не здатні адаптувати отримані знання відносно конкретних умов педагогічної ситуації, встановлювати партнерські взаємини з колегами, плідно взаємодіяти з учнями та їхніми батьками, грамотно проектувати власний професійний саморозвиток, окреслювати траєкторію творчого зростання своїх учнів, визначати пріоритети власної музично-комунікативної діяльності.

Свідоме, цілеспрямоване створення музично-комунікативного поля освітнього середовища суттєво змінює функції та роль викладача і студента в навчальному процесі.

В освітній парадигмі, яка була зорієнтована лише на передачу знань предметного характеру, необхідних для професійної діяльності, студенту нічого не потрібно вирішувати та вибирати. Традиційна система освіти, заснована на трансляції викладачем готових знань, в якій у студента роль – «приймач інформації, що пізнає, сприймає, знає мало (менше, ніж викладач), де важливість та потрібність предметів для майбутнього спеціаліста визначає не він сам, а хтось інший» [1, с.155]. Але сьогодні, окрім опанування знаннями, освітнє середовище постійно потребує відповіді на питання «для чого?», «яким чином я використаю?», «де мені знадобиться?» те чи інше знання, крім цього освітнє середовище навчального закладу повинно стати зручним полем для практичного застосування отриманих знань, але не в плані засвоєння змісту предмету, а в контексті апробації знань та вмінь в різних (реальних чи штучно створених) педагогічних ситуаціях.

Освітній зміст навчального предмета не просто передається студентам, які залишаються пасивними його «приймачами», а «вироснується» в них у процесі навчальної діяльності: при вивченні освітніх аспектів, колективній комунікації, співставленні отриманих результатів з культурно-історичними аналогами і тощо. Відбувається постійний навчальний діалог, у процесі якого інформація перетворюється на знання, а знання – на засоби розв'язування задач. Роль викладача набуває змісту співтворця разом із студентами на основі сучасних технологій відповідного навчального середовища, співіснування в ньому, спільного впливу на розвиток і збагачення.

Створюючи професійне освітнє середовище як «систему впливів і умов формування особистості, а також можливостей для розвитку, які вміщуються в соціальному та просторово-предметному оточенні» [1, с.14], викладач може організувати «навчання» як освітній процес, зміст якого визначається, з одного боку, оволодінням загальнолюдськими та професійними цінностями, а з іншого – розкриттям та усвідомленням особистісного і професійного «Я».

Відповідно, створення освітнього середовища неможливе без атмосфери психологічного благополуччя, рівноправних взаємин педагога і студента, їх художнього діалогу.

Отже, ефективність процесу формування професійного вчителя музики залежить від створення такого музично-комунікативного поля освітнього середовища ВНЗ, що:

- забезпечує засвоєння необхідних знань та готовність до їх практичного застосування на основі активізації комунікативної музично-педагогічної діяльності студентів (створення, трансляція, розуміння музичної та педагогічної інформації);
- породжує постійний (безперервний) потік навчальних впливів для формування комунікативних компетенцій майбутніх вчителів музики;
- забезпечує можливості художньої, музичної, педагогічної комунікацій, що стимулює рефлексію, самоосвіту та саморозвиток майбутніх педагогів-музикантів;

– передбачає задоволення освітніх та музично-педагогічних потреб кожного суб'єкта освітнього середовища.

Висновки... Таким чином, використання в процесі професійної освіти потенційних можливостей середовища дозволяє перенести акцент з активного педагогічного впливу на студента, на формування такого освітнього середовища, в якому включаються механізми внутрішньої активності студентів, що допомагає їм створювати «власні знання», відбувається свідомо, творча взаємодія викладача і студентів з цим середовищем, в процесі якої змінюються як особистості, так і простір їх функціонування. Професійне становлення фахівців за такого підходу сприяє становленню майбутнього спеціаліста, готового до професійної самореалізації в соціально-професійному середовищі та набуває інноваційних ознак, що відповідають вимогам сучасності і потребують подальших досліджень.

Список використаних джерел і літератури:

1. Гусаковський М. А. Университет как центр культуропорождающего образования. Изменение форм коммуникации в учебном процессе / М. А. Гусаковський, Л. А. Яценко, С. В. Костюкевич. – Мн. : БГУ, 2004. – 279 с.
2. Дрофа В. М. Образовательная среда как объект управления / В. М. Дрофа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Internet: http://oipkro.nm.ru/Text/t10_72.htm
3. Кисіль М. В. Простір освіти з точки зору її основного суб'єкта / М. В. Кисіль // Вісн. Черкаського ун-ту. – 2006. – Серія «Педагогічні науки». – Вип. 88. – С. 138–141.
4. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е. А. Климов. – М. : Академия, 2004. – 304 с.
5. Кузнецова А. Я. Гуманистическая философия образования. Идеи, категории, методология. : учеб. пособие для аспиранта и студ. педвузов / А. Я. Кузнецова. – Новосибирск : РИЦ «Прайс-курьер», 2005. – 254 с.
6. Кречетников К. Г. Образовательная среда в педагогическом вузе / К. Г. Кречетников [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Internet <http://www.auditorium.ru>.
7. Масюкова Н. А. Проектирование в образовании / Н. А. Масюкова. – Минск : Технопринт, 1999. – 288 с.
8. Пряхников Н. С. Психология труда и человеческого достоинства : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н. С. Пряхников, Е. Ю. Пряхникова. – [3-е изд., стер.]. – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 480 с.
9. Рибка Н. М. Єдиний освітній простір як інтегративна система: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : 09.00.03 / Н. М. Рибка. – Одеса, 2005. – 24 с.
10. Уколова Л. И. Педагогически организованная музыкальная среда как средство становления духовной культуры растущего человека : автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.08 / Л. И. Уколова. – М. : «Институт художественного образования» РАО, 2008. – 38 с.
11. Шендрик И. Г. Образовательное пространство субъекта и его проектирование / И. Г. Шендрик. – М. : АПКИПРО, 2003. – 378 с.

Аннотация

В.В.Красная

Образовательная среда как фактор профессиональной подготовки учителя музыки

В статье проанализована проблема использования в процессе профессионального образования потенциальных возможностей среды.

Ключевые слова: *среда, профессиональная подготовка, музыка.*

Summary

V.V.Krasna

Educational Environment as a Factor of Professional Preparation of a Music Teacher

The problem of usage of potential facilities of environment in the process of professional preparation is analysed in the article.

Key words: *environment, professional preparation, music.*

Дата надходження статті: «10» вересня 2012 р.